

Callenbach. Wat een boeken!

door: Foppe Witzel

Eén van de doelstellingen van ons museum is het bijeenbrengen van het Callenbachfonds t.w. alle drukken van door Uitgeverij Callenbach vanaf 1854 gedrukte en uitgegeven publicaties. Inmiddels zijn er al bijna 4200 boeken verzameld, waarvan 2800 unieke titels.

Vorig jaar trok de dubbelexpositie in bibliotheek en museum veel bezoekers. In de Nijkerkse bibliotheek was W.G. van de Hulst, de alom bekende kinderboekenschrijver en sterauteur van Callenbach het middelpunt. In Museum Oud Nijkerk werd een overzicht gegeven van de historie van uitgeverij en drukkerij Callenbach.

Ons museum gunt de bezoekers, naast de vaste opstelling die de Nijkerkse geschiedenis behandelt en de tijdelijke tentoonstellingen met wisselende thema's, ook een kijkje in ons depot. Veel voorwerpen zijn in vitrines te bezichtigen.

De collectie Callenbachboeken is echter niet voor het publiek toegankelijk. U kunt er op afstand naar kijken en dan ziet u toch alleen maar de rugjes, kaarsrecht in de kasten staan.

In de komende nummers van Oud Nijkerk wil ik wat meer over deze speciale verzameling vertellen.

Waarom verzamelt Oud Nijkerk eigenlijk boeken van Uitgeverij Callenbach?

Allereerst omdat deze uitgeverij een uitgesproken Nijkerks bedrijf is, dat landelijke bekendheid genoot. In de tweede plaats omdat geen enkele andere instelling in Nederland de boeken van het Callenbachfonds op deze schaal verzamelt. Uitgeverij Kok in Kampen, waar nog steeds boeken onder de naam Callenbach worden uitgegeven, bezit een curieus kaartsysteem waarin alle Callenbachuitgaven staan beschreven met vermelding van auteur en illustrator, de oplage en verschillende drukken die verschenen. Zelfs kosten en oorspronkelijke boekenprijs staan genoteerd.

Mevrouw Lia van Essen, die oorspronkelijk bij Callenbach in Nijkerk werkte en nu als werkgever Uitgeverij Kok heeft, beheert dit kaartstelsel en houdt het nog altijd bij!

In het archief van de gemeente Kampen worden van het merendeel van de publicaties de originele illustraties bewaard.

Overal in het land zijn verzamelaars van Callenbachboeken of mensen die zich speciaal richten op W.G. van de Hulst Sr. en Jr. of ande-

re bekende kinderboekenschrijvers.

Op internet is de site Achter de rug (www.achterderug.nl) een veel geraadpleegde bron voor liefhebbers van het oude kinderboek. Op boekenmarkten worden soms nog aardige prijzen gevraagd.

Stichting Oud Nijkerk is de enige historische vereniging die consequent werkt aan het bijeenbrengen van alle uitgaven Callenbach die ooit verschenen zijn. Volgens ingewijden heeft Uitgeverij Callenbach in haar Nijkerkse periode 9 à 10.000 publicaties uitgebracht. Het museum is momenteel in het bezit van bijna 4200 boeken en er komen wekelijks boeken bij, maar we zijn er nog lang niet. Wij zijn vooral nog op zoek naar de uitgaven op het gebied van theologie, menswetenschappen, pedagogie en psychologie.

Het hele bezit is vastgelegd in een excel computerbestand, waarin gezocht kan worden op auteur, boektitel, illustrator, reeks, jaar van uitgifte, druk, categorie en verdere bijzonderheden.

In volgende artikelen wil ik ingaan op vragen zoals: Welke categorieën werden door Callenbach uitgegeven? Wie zijn de meest bekende auteurs? Welke beroemde tekenaars illustreerden de boeken? Welke series zijn bij Callenbach verschenen? Hoe groot waren de oplagen en hoeveel drukken verschenen van de verschillende boeken? Hoe werden de boeken en boekjes uitgevoerd? Waar zijn deze boeken allemaal terecht gekomen? Zijn er ook niet Nederlandse uitgaven? Wat zijn de toppers en worden de vroegere uitgaven nog gelezen? Kortom, er is over onze verzameling veel te vertellen.

Callenbach. Wat een boeken! 2

Vroege geschiedenis

door: Foppe Witzel

George Frans Callenbach startte zijn Nijkerkse uitgeversbedrijf in 1854.

Eén van de oudste boeken uit de verzameling van Oud Nijkerk, waar de naam Callenbach op gedrukt staat, stamt uit 1854. Het is geschreven door Hendrik Wester en heeft als titel: Schoolboek over de geschiedenis van ons vaderland. Als uitgever wordt Mortier en Zoon en J. de Lange genoemd, maar op de omslag staat: 'Bij G. F. Callenbach, Boekhandelaar te Nijkerk'. Het boekje is niet in Nijkerk gedrukt, maar wel door boekhandelaar G.F. Callenbach verspreid.

Hendrik Wester was schoolmeester in Oude Pekela. Hij werd in 1801 tot schoolopziener benoemd. Wester schreef 4 boekjes voor het aanvankelijk leesonderwijs: de spelmethode. Zijn boekjes zijn enorm populair geworden. Een van de uitgaven beleeft zelfs, in 1879, een 41e druk. Zijn geschiedenisboekje werd oorspronkelijk in 1801 uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Het is een typisch leerleesboek. Ook dit boekje was op de scholen zeer geliefd. Het Nijkerkse exemplaar is de 13e druk.

Een nog ouder boekje: Het leven van Jezus, als schoolboek uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen (Leiden 1829, 8e druk) heeft ook een omslag van G.F. Callenbach, boekhandelaar te Nijkerk. Er staat letterlijk: 'Bij G.F. Callenbach zijn deze en alle nieuw uitkomende Latijnsche, Grieksche, Hebreeuwsche, Hoog- en Nederduitsche Boeken, Tijdschriften enz. te bekoomen. Alsmede Bijbels en Kerkboeken in allerlei formaat en banden. - Alle soorten van Velin en Hollandsch Schrijf-, Post-, Muzijk- en Pakpapier, - Kantoor-, School-, en Schrijfbehoeften, Passer-, Teeken- en Verwdoozen, Portefeuilles, Papeteries en Albums'.

Op de achterzijde staat nog: Depot van het Britisch en Buitenlandsch Bijbelgenootschap.

Ook bij dit boek is alleen het omslag door Callenbach gedrukt.

Beide boeken zijn een duidelijke reclame voor alles wat Callenbach te bieden had.

De eerste boeken die G.F. Callenbach zelf uitgeeft zijn de preken van zijn vader: Ds.C.C. Callenbach. Ds. Callenbach was een gezien pre-

Bij

G. F. CALLENBACH,
BOEKHANDELAAR
TE NIJKERK,

zijn deze en alle nieuw uitkomende Latijnsche, Grieksche, Hebreeuwsche, Hoog- en Nederduitsche Boeken, Tijdschriften enz. te bekomen.

Alsmede

Bijbels en Kerkboeken in allerlei formaat en banden. — Alle soorten van Velin en Hollandsch Sebriff-, Post-, Muzijk- en Pakpapier. — Kantoor-, School- en Schrijf-behoefsten. — Passer-, Teeken- en Verw-doozen, Portefeuilles, Papeteries en Albums.

G.F. CALLENBACH
UITGEVER
NIJKERK

BLADWUZER

G. F. CALLENBACH
UITGEVER
NIJKERK

INZEGENING-
EN
INTREË-REDE,
DE ERSTE VAN
D^r. C. C. CALLENBACH
DE ANDERE VAN
D^r. J. B. NIJHOFF,
ALS DERDEN LEERAAR DER HERVORMDE GEMEENTE
IN
NIJKERK,
5 April 1857.

NIJKERK,
G. F. CALLENBACH.
1857.

dikant, wiens preken graag gelezen werden. De preken verschenen afzonderlijk of gebundeld als 'leerredenen'. Voordat zoon G.F. ze uitgaf werden ze gedrukt en uitgegeven door I.J. Malga te Nijkerk, bij de Amsterdamse uitgever: Den Ouden, Höveker en bij anderen.

Ook van Ds. J. de Liefde (1814-1869) verschenen leerredenen bij Callenbach.

Theologische boeken vormen dus het begin van de Callenbach uitgaven. Naast de preken van Ds. C.C.C. moeten zeker genoemd worden de leerboekjes voor de catechisatie van A. Hellenbroek: 'Voorbeeld der Goddelijke waarheden' (1861, 3e druk) en 'Kort Begrip der Christelijke religie' van Hermannus Faulkelius (1872, 9e druk).

Van beide boekjes verschenen tientallen drukken. Tot ver in de 20e eeuw. "Van Kort Begrip" verscheen in 1956 de 64e druk. Faulkelius leefde van 1560 tot 1625. Hij was één van de vertalers van de Statenvertaling. Hij schreef zijn boekje in 1608.

'Echt Nijkerks' zijn de boeken van de hoofdonderwijzer van de Stads-armenschool C.F. Schöttelndreier. Van twee uitgaven verschenen minstens 8 drukken: Het zijn de boeken 'Bijbelsche geschiedenissen aan kinderen verhaald' en 'De Heer verlaat de Zijnen niet'. De 8e druk van de Bijbelsche Geschiedenissen in 1932 omvatte het 126e tot 135e duizendtal.

Schöttelndreier was opgeleid aan de Kweekschool in Haarlem. Hij werd onderwijzer te Hien en Dodewaard. Van 1853-1870 was hij hoofd van de Openbare School te Nijkerk. Later werd hij benoemd tot hoofd van de Christelijke School in Sint Anna Parochie. In 1877 ging hij naar de Diaconie School te Amstelveen.

Eén van de andere boeken die Schöttelndreier schreef heeft als titel: 'Iets voor de jeugdige vrienden en vriendinnen der Zondagsscholen'. (1880, 7e druk).

Dit brengt ons op een volgend thema van de Callenbachuitgaven, namelijk de Zondagsschoolboekjes.

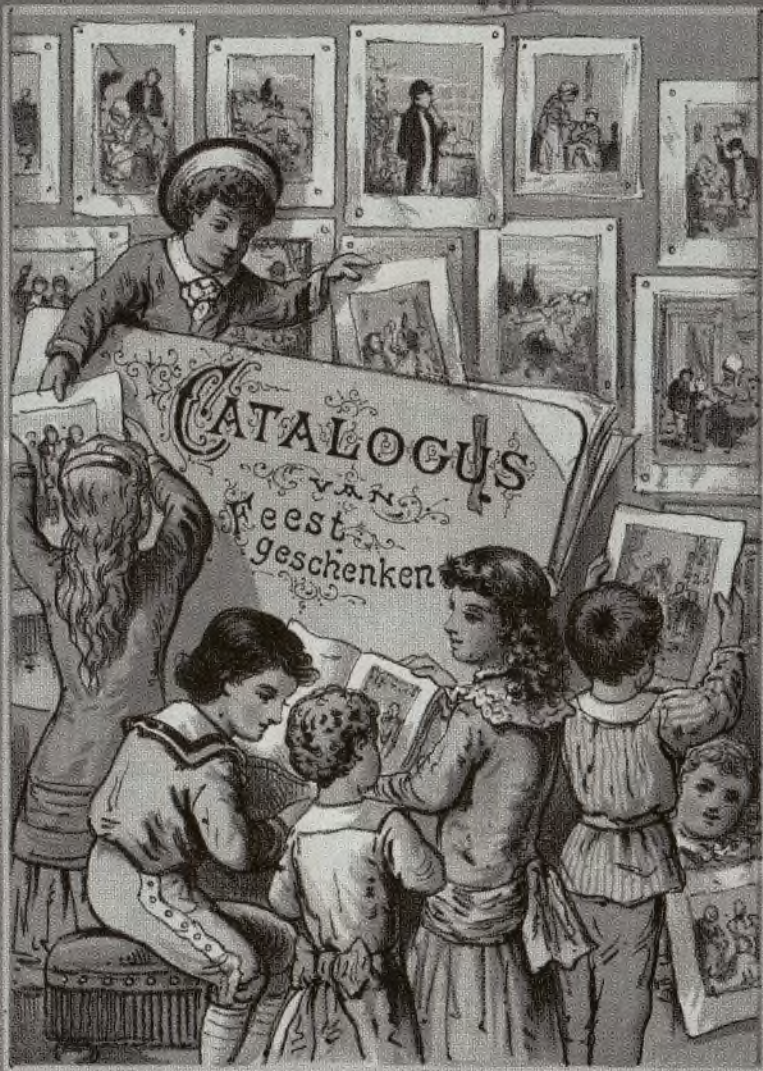
Als oprichter van de Nijkerkse Zondagsschool en als zondagsschool-leider bemerkte Callenbach dat er eigenlijk geen geschikte kinderboekjes bestonden. Daarom ging hij zelf kinderboekjes uitgeven om die op de Zondagsscholen uit te kunnen delen. Aanvankelijk waren het vertalingen uit het Engels en Duits, later kwamen er Nederlandse schrijvers met eigen werk.

De oudste catalogus van Zondagsschoolboekjes die in bezit is van Oud Nijkerk stamt uit 1885. Hierin worden 18 nieuwe boekjes aan-

1887

73.13

VIII

NIJKERK, G. F. CALLENBACH.

gekondigd die verhalen bevatten uit de Bijbelse- en Kerkgeschiedenis, uit de Hervormingstijd en uit het dagelijks leven. Vanaf 1886 worden de catalogi 'Catalogus der Feestgeschenken' genoemd; de gemelde boeken zijn bestemd voor uitdeling op het Kerstfeest.

Veel gelezen auteurs rond de eeuwwisseling waren o.a. G.C. Hoogewerff, A.J. Hoogenbirk, Betsy en P.J. Kloppers.

Betsy is een pseudoniem van Elisabeth de Heer. Zij was een zuster van de bekende Evangelist Johannes de Heer, van wie de zangbundel nog steeds wordt gebruikt.

Er waren meer (getrouwde) dames die zich aan kinderboekjes waagden, veelal onder pseudoniem: Adelpha (ps. van C.O. Callenbach-van Gheel Gildemeester, schoondochter van de uitgever), Johanna (ps. van J.C. Hoek-van Staveren) en Nora (ps. van A.C. Bol-Denijs). Later komen wij nog meer familieleden Callenbach als auteur tegen. De bekendste en de meest productieve daarvan is Heleen / Heleen van Ramshorst (ps. van H.J.G. Callenbach).

De prijs van de zondagsschoolboekjes bedroeg in 1885: 25, 30, 40 of 50 cent Bij afname van 25 of 100 exemplaren werden kortingen gegeven.

Het waren dunne boekjes met papieren omslag in kleur met een plaatje. Ook in het boekje was vaak een gekleurd plaatje aanwezig.

Uitgeverij Callenbach gaf ook Nederlandse vertalingen uit van bekende buitenlandse boeken of nam goedlopende titels over van andere uitgevers.

Het in 1866 in het Engels verschenen 'Jessica's eerste gebed' door Hesba Stretton verscheen vanaf de 11e druk in 1905 bij Callenbach met illustraties van de bekende J.H. Isings. Het bleef een groot succes. In 1977 verscheen de 23e, vernieuwde, editie, en in 2002 opnieuw een hertaling in groot formaat. In 2009 tenslotte bracht Callenbach inmiddels een imprint van Kok Kampen - Jessica's gebed als luisterboek uit.

De uitgaven van Zondagsschool-, resp. Kerstboekjes vormen het begin van een lange en rijke traditie, die uitgeverij Callenbach groot hebben gemaakt.

Noot: Alle genoemde drukken zijn aanwezig in de boekencollectie van Museum Oud Nijkerk.

Callenbach. Wat een boeken! 3

Bekendheid en groei (1880 - 1930)

door: Foppe Witzel

De ontwikkeling van het Callenbachfonds is het best te volgen in de uitgaven van de uitgeverscatalogi. Vanaf 1880 verscheen jaarlijks een catalogus van uitgegeven boeken. Deze werden toegezonden aan Zondagsscholen, onderwijzers en anderen.

Oud Nijkerk bezit tientallen exemplaren. De reeks bevat uitgaven vanaf 1885 tot 1987. Slechts enkele jaargangen ontbreken.

In de catalogi groeide het aantal boekentitels jaarlijks met tientallen. Allereerst werd de auteur genoemd, daarna de titel, de prijs (per stuk, per 25 en per 100 exemplaren) en een korte omschrijving van de inhoud. Callenbach probeerde de catalogi zo gebruiksvriendelijk mogelijk te maken door bij de boekjes afkortingen te plaatsen die het kiezen eenvoudiger maakten, bijvoorbeeld: K voor Kerstverhaal, G voor Geschiedenis, J en M, resp. voor jongens en meisjes.

De catalogi laten veel herdrukken zien. In deel 2 van deze serie noemde ik al Jessica's eerste gebed van Hesba Stretton. In de negentiende eeuw werden de boeken van Eduard Gerdes keer op keer herdrukt. In het begin van de twintigste eeuw waren dat de boeken van W.G. van de Hulst. Al deze boeken gingen generaties zondagsschoolkinderen mee.

Gerdes (1821-1898) was evangelist. Hij werd in Amsterdam opgeleid door Jan de Liefde, die de Vereniging Tot heil des Volks in het leven riep. Het bekende lied 'Er ruischt langs de wolken een lieflijke naam' is van Gerdes' hand. Zijn kinderboeken waren populair.

Vooraf boeken die zich afspelen in de Tachtigjarige Oorlog (de geuzentijd) waren zeer geliefd onder het protestantse lezerspubliek. De boeken waren wel erg anti-rooms. Enkele titels zijn: In de duinen uit 1858 (1927 - 9e druk), In Utrecht en Het huis Wijngaerde.

In 1980 en 1981 gaf de reformatorische uitgever Den Hertog deze titels opnieuw uit in een bewerking van Jan Stehouwer. In de verzameling van Oud Nijkerk zijn 48 boeken van Gerdes te vinden.

Andere bekende auteurs van wie in het eerste kwart van de 20e eeuw boeken verschenen waren de onderwijzer-journalist Adolf Jacob Hoogenbirk (1848-1920) en Jan Veltman (1857-1938). Van hen zijn ook tientallen boeken aanwezig.

Jan Veltman werd in Drachten geboren en wilde zendeling worden.

G. F. CALLENBACH
 UITGEVER — NIJKERK

CATALOGUS
 VAN
ZONDAGSSCHOOL-UITGAVEN

Najaar 1923
 Geldig van 1 November 1923 tot midden Maart 1924

Deze catalogus is geschikt om reeds bestaande schoolplaten, leerboeken, leesboeken, dienstboekjes, zondagschoolplaten, enz. enz. te bestellen. Het is ook geschikt om te bestellen voor de komende jaren. De catalogus is te koop bij alle boekhandels en uitgeverijen. De catalogus is te koop bij alle boekhandels en uitgeverijen. De catalogus is te koop bij alle boekhandels en uitgeverijen.

10. **UITGAVEN VAN G. F. CALLENBACH TE NIJKERK**
 De met een **gouden medaille** onderscheiden zijn.

Serie „VOOR ONZE KLEINEN“

Titel: **„Van een boek...“**

Titel: **„Zijn werk...“**

Deze serie zijn zeer goede leesboeken, bijzonder geschikt voor de Zondagschool en voor de Eerste School. Ze zijn, door hun eenvoudige en heldere tekeningen, zeer geschikt voor de jongere leeftijd. Ze zijn, door hun eenvoudige en heldere tekeningen, zeer geschikt voor de jongere leeftijd. Ze zijn, door hun eenvoudige en heldere tekeningen, zeer geschikt voor de jongere leeftijd.

Titel: **„Van een boek...“**

Titel: **„Zijn werk...“**

IN UTRECHT door **E. GERDES**

NIJKERK — G. F. CALLENBACH

Eduard Gerdes.

Wegens zijn zwakke gezondheid moest hij de studie opgeven. Hij werd Evangelist, eerst in Friesland en later aan de Belgisch-Evangelische kerk. Ook met die taak moest hij om gezondheidsredenen stoppen. Terug in Nederland vestigde hij zich in Utrecht, waar hij portretten en wandteksten op fluweel ging schilderen. Na twintig jaar is hij gaan schrijven. In 1913 verscheen zijn eerste roman: De Vlaamsche scharenslijper. Bijna 50 boeken volgden. Zijn onderwerpen vond hij in de dingen die hij in zijn leven meemaakte. Na 1920 deed hij Evangelisatiewerk onder jongeren in de wijk Oudwijk in Utrecht.

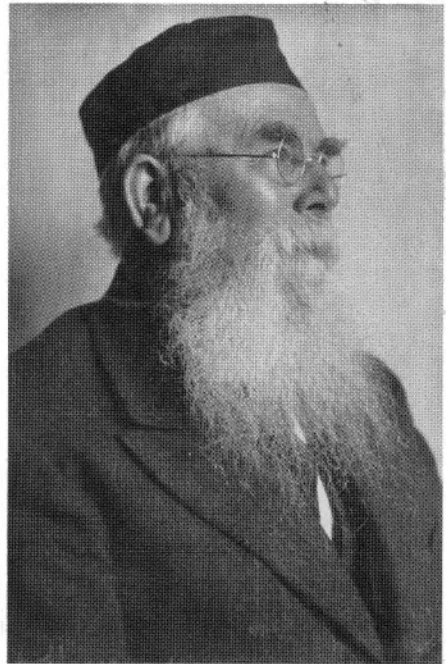
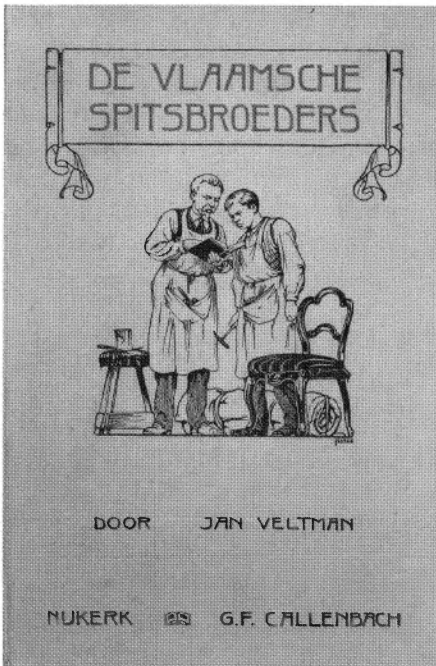
Ook van de schrijfsters Ida Keller, J.L.F. de Liefde en Johanna Breevoort (ps. van M.G. Bakhoven-Michels) bevinden zich in de collectie van Oud Nijkerk een behoorlijk aantal titels.

In de periode 1880-1925 groeide Callenbach uit tot een van de belangrijkste uitgevers van protestants-christelijke kinderboeken. Haar catalogi werden met het jaar dikker en ook de vormgeving ging met de tijd mee. De belangrijkste afnemers waren de zondagschoolbesturen. Maar ook Christelijke scholen, leidinggevenden van jongens- en meisjesverenigingen en ouders waren potentiële kopers. Callenbach had een hechte band met de Nederlandsche Zondagsschoolvereniging. Deze vanuit Reveil-kringen ontstane vereniging werd in 1865 in het huis van de Amsterdamse uitgever H. Höveker opgericht. De hervormde NZV werd in de eerste decennia van haar bestaan financieel gesteund door de Britse Sunday School Union.

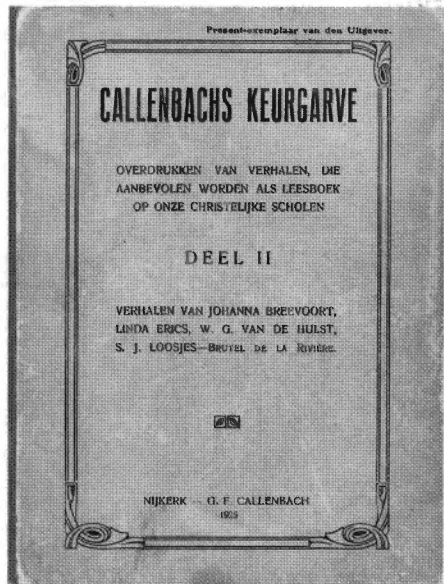
In 1869 waren er 354 scholen aangesloten met totaal 34.788 leerlingen. Nog voor de oprichting van de NZV had Nijkerkerveen al een zondagschool, opgericht in 1859 door godsdienstonderwijzer Jacob de Boer.

Ook was er een samenwerkingsverband met het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG). Drukkerij C.C. Callenbach drukte vele uitgaven voor het NBG o.a. van W.G. van de Hulst.

Om de afnemers nog beter van dienst te zijn werd vanaf 1887 de serie Winterbloemen uitgegeven. Dat waren verzamelboeken, waarin een aantal kinderboeken gezamenlijk werd ingebonden en gedrukt op goedkoop papier. Zij werden als presentexemplaar toegezonden aan de zondagschoolbesturen om hen een nog duidelijker beeld te geven van de boeken die men kon bestellen. Van de series verschenen per jaar soms wel vijf of meer delen. Oud Nijkerk

Jan Veltman.

bezit delen van de jaargangen 1890 tot 1934 (47e serie).

Momenteel wordt onderzoek gedaan naar de inhoud van de Winterbloemen. Zij bevatten een schat aan informatie. Naast de opgenomen voorpublicaties vindt men hier een serie "Liederen voor de zondagsschool" en verder ook uitgeverinformatie over distributie en boekenprijzen, of details over de opgenomen Callenbach auteurs

Een soortgelijke uitgave als de Winterbloemen zijn Callenbach's Keurgarven, waarvan bij Oud Nijkerk delen uit 1923 tot 1926 aanwezig zijn. De Keurgarven zond men aan de besturen van lagere scholen om aandacht te vestigen "op de bijzondere geschiktheid dezer werkjes als leesboek op school". Anders dan in de Winterbloemen publiceerde de uitgever in de Keurgarven alleen de boekjes die dat jaar in een eerste druk zouden uitkomen.

In de loop der tijd werden de Callenbach uitgaven ook luxer. De slappe kaftjes maakten plaats voor een stevig kartonnen kaft met een rood linnen rugje. Ook het aantal illustraties nam toe.

Rond de eeuwwisseling werden er jaarlijks zo'n 200 à 250.000 kerstboekjes aan zondagsscholen en scholen verkocht.

De 'rode rugjes' vormen voor de liefhebbers nog steeds een apart verzamelobject.

Aanvullingen artikel meubelmakers

Op het artikel over de Nijkerkse meubelmakers in de vorige aflevering van Oud Nijkerk kregen we een reactie van Henk Kaal: "De onderste foto op bladzijde 4 heeft ons als familie aange-naam getroffen. Het is alleen het onderschrift, dat niet helemaal klopt. Gerrit van de Mast is de grootvader van mijn vrouw en zij weet zeker dat dit de man is in de bovenste rij in het midden. Mogelijk dat de "krullenkop" rechtsboven de broer is van H. van der Heiden."

Verder hebben we zelf nog een foutje ontdekt op bladzijde 7: Dirk Bouwmans eerste echtgenote was niet Alijda Bakker maar Geertje de Weert.

Callenbach. Wat een boeken! 4

Categorieën

door: Foppe Witzel

Uitgeverij Callenbach heeft op velerlei terreinen boeken uitgegeven: theologie, kinderboeken, (christelijke) romans voor volwassenen en jeugd, boeken op het gebied van wetenschap, pedagogiek, menswetenschappen e.d.

Theologie vormt de oudste pijler van de Callenbach uitgaven, en is in onze collectie met zo'n 500 boeken vertegenwoordigd. In het begin van deze artikelenserie zijn de theologische werken al enigszins ter sprake gekomen, zoals de prekenbundels. Heel bekend is het Nieuw Bijbels Dagboekje van H.W.S. (mevrouw H.W. Spiering). De eerste twee drukken verschenen bij Uitgeverij Vincent Loosjes te Amsterdam.

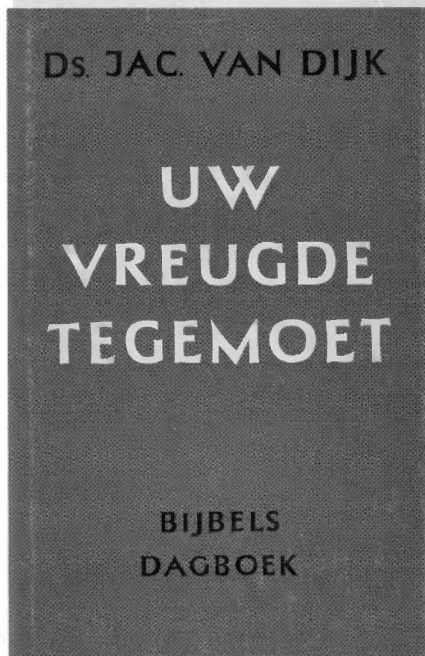
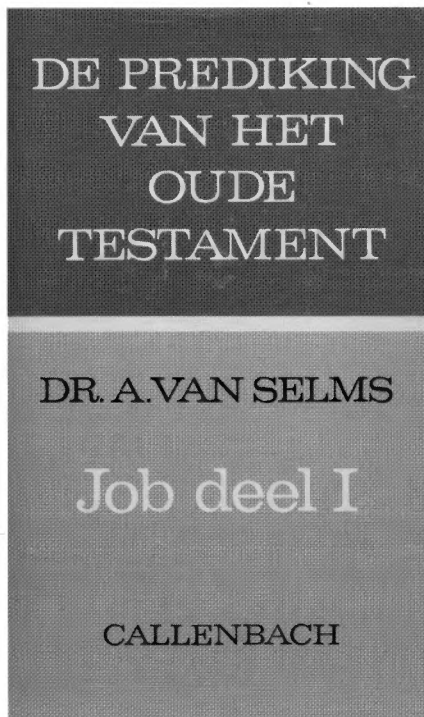
Tussen 1902 en 1942 werd dit dagboekje 10 maal herdrukt. In de Oud Nijkerk verzameling zijn elf verschillende drukken aanwezig, de meest recente is de 32e druk (verschenen in de 80er jaren van de vorige eeuw). Een gewaardeerde theologie-reeks is De prediking van het Oude Testament en De prediking van het Nieuwe Testament. Het zijn commentaren op de bijbelboeken, geschreven door vermaarde theolo-

gen uit de na-oorlogse Hervormde midden-orthodoxe richting (geen Gereformeerde Bond). In veel studieruimtes van Hervormde predikanten zijn deze uitgaven nog altijd te vinden. Als schrijvers noem ik de hoogleraren M.H. Bolkestein, A.F.J. Klijn, A.F.N. Lekkerkerker, J.T. Nielsen, A. van Selms, en E.L. Smelik. Ook de geschriften van Dr. Karl Barth, Dr. H. Berkhof, Dr. G.C. van Niftrik en Dr. A.A. van Ruler werden bij Callenbach uitgegeven, evenals uitgaven van de bekende Amsterdamse predikant Ds. H.A. Visser.

Verder mag ik de Nijkerkse dominees Jac. van Dijk met o.a. het Bijbels dagboek 'Uw vreugde tegemoet' en C.J. van der Graaf (wèl Bondspredikanten) niet vergeten.

Ook de boeken van Ds. P.J. van Melle en Dr. J.R. Callenbach verschenen bij Callenbach. Uiteraard, want zij hoorden bij de familie.

Bij de theologie hoort ook de serie Kind en Bijbel van Anne de Vries. Het zijn Bijbelverhalen voor kinderen verteld: Mozes, Jozef, David, Toen Jezus geboren werd en andere titels.

De grootste categorie binnen het Callenbachfonds wordt gevormd door de kinderboeken, voor het merendeel de zondagsschoolboekjes die bij het Kerstfeest aan de kinderen werden uitgereikt, samen met een sinaasappel. Ruim de helft van het boekenbezit van Oud Nijkerk behoort tot deze categorie.

Binnen het kinderboekenfonds is W.G. van de Hulst de ster-auteur. Het museum bezit bijna 500 boeken geschreven door W.G. van de Hulst, waaronder bijna 100 verschillende titels. Als tweede top-auteur van kinderboeken noemen we Anne de Vries. Van hem bezit Oud Nijkerk ruim 150 boeken, waaronder ca 50 verschillende titels.

Op beide schrijvers komen we in een volgend deel van deze serie uitvoerig terug.

De derde pijler van de Callenbach uitgaven vormen de romans. Al voor 1900 komen we deze in het fonds tegen. Om het lezen te stimuleren werd in 1897 de Vereeniging Christelijke Bibliotheek opgericht. Klanten konden een abonnement nemen op christelijke romans. In het begin heetten deze uitgaven 'verdicht verhaal', want de naam 'roman' vormde zoiets als het toppunt van wereldgelijkvormigheid. Omdat men er op wees dat ook de gelijkenissen in de Bijbel verdichte

verhalen waren, konden er geen principiële bezwaren tegen bestaan. Leden van deze vereniging ontvingen jaarlijks een aantal boeken tegen gereduceerde prijs.

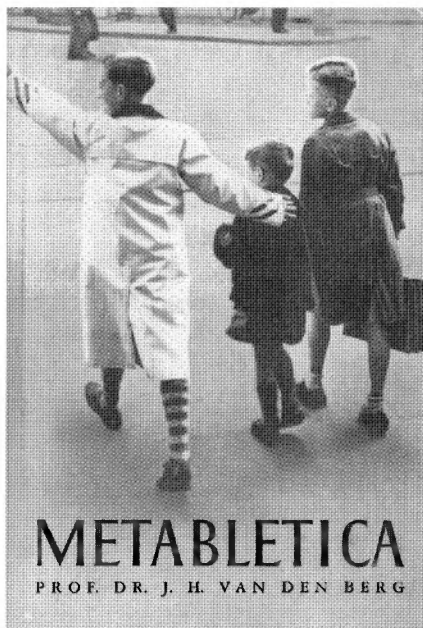
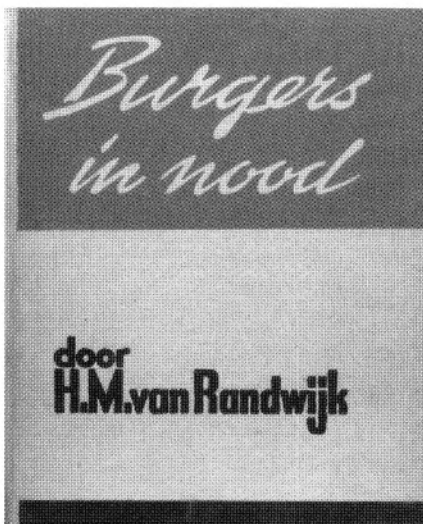
Toen in de dertiger jaren van de vorige eeuw de abonnementen terugliepen, startte Callenbach in 1934 een nieuwe serie: de Nobelreeks. Deze boekenclub werd een groot succes vooral door de uitgifte in het eerste jaar van 'Bartje' van Anne de Vries en 'Burgers in nood' van H.M. van Randwijk.

De Nobelreeks bleef bestaan tot 1972. In 1936 waren er ruim 42.000 abonnees. Het topjaar was 1940 met bijna 200.000 abonnementhouders. In dat jaar was 'Sil de strandjutter' van Cor Bruijn de klapper. In 1963 was het aantal abonnees gedaald tot 18.800.

Andere bekende schrijvers voor de Nobelreeks zijn Mia Bruyn-Ouwehand, Jan H. Eekhout, Maria de Lannoy, Fenand van den Oever, M.A.M. Renes-Boldingh, Dignate Robbertz en Klaas Norel (de laatste auteur schreef ook veel kinderboeken).

Naast de algemene romans verschenen ook jeugdromans, bestemd voor opgroeiende meisjes. Het meest bekend is de Goud Elsie serie van Max de Lange-Praamsma. Zij schreef in deze serie tien delen,

waarvan vele herdrukken verschenen.

Ook de Ster-reeks, verschenen tussen 1954 en 1967, was een boekenclub voor oudere meisjes. Hierin verschenen bijvoorbeeld boeken van C.Th. Jongejan-de Groot, Co van der Steen-Pijpers, Ina de Vries- van der Lichte etc¹.

Bij de romans reken ik ook de verhalenbundels. Het zijn veelal kerstverhalen. Tussen 1924 en 1933 verschenen negen Kerstboeken onder redactie van P.J. Risseeuw.

W.G. van de Hulst en Anne de Vries gaven eigen verhalenbundels voor de Kerst uit.

De vierde pijler uit het Callenbachfonds betreft: wetenschap. Hierbij reken ik de pedagogiek, gezondheids- en welzijnszorg en de menswetenschappen.

Bij de boeken over opvoedkunde hoort de 24-delige serie Het ABC der opvoeding onder redactie van Prof. Dr. Th. Hart de Ruyter.

Tot de menswetenschappen horen de boeken van Prof. Dr. J.H. van den Berg. Waarvan *Metabologica* de bekendste titel is.

Tot de wetenschappelijke boeken hoort ook de serie Bijbel en archeologie onder redactie van André Parrot. Het zijn vertalingen uit het Frans, verschenen in de jaren 50. Incidenteel zijn ook dissertaties bij Callenbach verschenen.

Een aardige serie is ook de uit het Engels vertaalde serie *De moderne wereld*. Het zijn geografische beschrijvingen van landen en volken (Frankrijk, Groot-Brittannië, China, Japan, Latijns Amerika en andere), met veel foto's. Alle deeltjes verschenen midden jaren 60.

Tot slot noem ik boeken met een historische achtergrond (o.a. levensbeschrijvingen, bijvoorbeeld van leden van ons koningshuis), liederen en gedichtenbundels. (Alles wordt nieuw van Hanna Lam en Wim ter Burg).

¹ Van de Ster-reeks ontbreken in de verzameling van Oud Nijkerk 3 titels: 'Je moest eens weten' van Lenie Stafleu-Kruikemeier, 'Zon over de bergen' van Erich Wustmann en 'De babysitters' van J. van Luipen-Bronwasser. Wie kan ons aan deze boeken helpen?

Callenbach. Wat een boeken! 5

Auteurs

door: Foppe Witzel

In deze artikelenserie is al een aantal schrijvers ter sprake gekomen.

Van de duizend auteurs die in de Callenbachverzameling van Oud Nijkerk voorkomen, zijn er zo'n 750 auteurs die niet meer dan één of twee boekentitels hebben aangeleverd. Van zo'n 100 schrijvers bezit Oud Nijkerk drie of vier titels en ook 100 auteurs zijn vertegenwoordigd met vijf tot tien titels.

Het aantal auteurs van wie meer uitgaven aanwezig zijn is dus niet zo groot en betreft voornamelijk kinderboekenschrijvers.

Ik noem enkele namen van auteurs vanaf de dertiger jaren van de vorige eeuw.

C.M. van den Berg-Akkerman (1906-2008): 22 titels. 'De stunt van klas 6' is haar bekendste boek.

Co van der Steen-Pijpers schreef de Barendje-serie (9 delen) en Coby Bos-Goethart de serie Maud en Rik (15 delen).

M.A.M. Renes-Boldingh was onderwijzeres. Zij schreef romans en kinderboeken. Haar boek 'Van een kleine jongen en een grote hond' werd 7 maal herdrukt.

Corry Blei-Strijbos met o.a. de serie Mark en Annet.

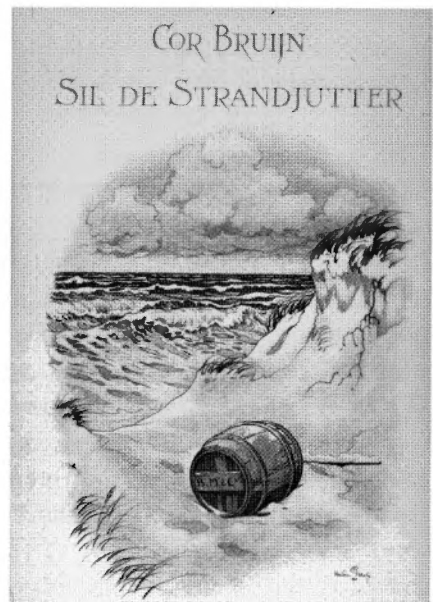
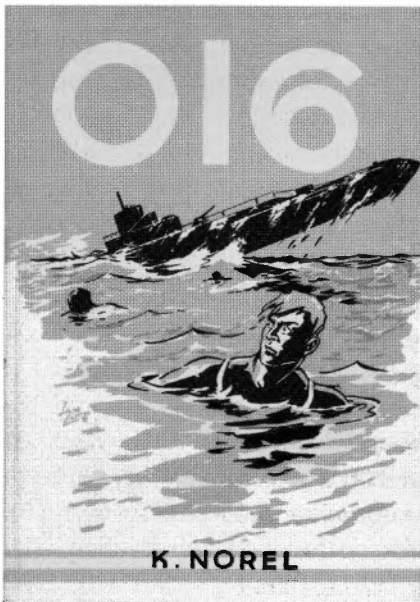
Van C.Th.Jongejan-de Groot (1899-1980) bezit Oud Nijkerk 50 titels. Zij schreef veel kinderboeken voor alle leeftijden. 'Greetje-Margriet' en het vervolg 'Greetje-Margriet wordt Margriet' was haar zelf het liefst.

Nel Verschoor-van der Vlis (1909-1996) woonde haar hele leven in Vlaardingen, waar zij onderwijzeres was. Zij is in onze verzameling ook goed vertegenwoordigd met bijna 40 titels, waar soms tot wel 7 herdrukken van verschenen (o.a. Herrie-Let.).

Max de Lange-Praamsma noemde ik al eerder met haar jeugdserie Goud-Elsje. Een echte serie kinderboeken was Marlieske (10 delen).

Klaas van der Geest was zeeman en later schrijver. Hij schreef spannende jongensboeken, waaronder de ATO-reeks (Avontuur, Techniek en Ontspanning). Deze boeken werden ook in het Zuid-Afrikaans vertaald.

Klaas Norel (1899-1971) werd als oudste zoon van een eenvoudige veehouder geboren in Harlingen. Hij mocht doorleren en ging naar de ULO. Toen hij 14 jaar was stierf zijn vader en moest hij zijn studie

opgeven. Op jonge leeftijd vertrok hij naar Enkhuizen, waar hij kantoorbediende werd. Na zijn militaire dienst werd hij verslaggever van De Vrije Westfries en later correspondent van De Standaard en De Spiegel.

In 1935 verscheen zijn eerste boek voor de jeugd 'Land in zicht!' dat handelde over de drooglegging van de Zuiderzee. Het was een succes. Zijn roman voor ouderen 'Het getij verloopt' met hetzelfde onderwerp werd ook goed ontvangen.

In de oorlogsjaren raakte hij al vroeg in het verzet. Hij werkte voor het illegale Trouw. Aanvankelijk combineerde Norel zijn journalistieke werk met het schrijven van boeken. Hij schreef zowel voor de jeugd als voor volwassenen. Na de oorlog koos hij definitief voor het schrijverschap. Dat deed hij 35 jaar lang. Hij bouwde een oeuvre op van 160 titels. Grotendeels handelend over Holland en het water. Daarbij waren veel historische boeken.

Hij maakte grote reizen om inspiratie op te doen. Zo bezocht hij Amerika en Canada. Voor het verzamelen van feiten voer hij mee op vissersschepen, schepen van de grote vaart en marineschepen.

Veel van zijn boeken werden uitgegeven door Callenbach. Oud Nijkerk bezit 50 verschillende titels (100 boeken) van Klaas Norel. Jongensboeken als 'Die kwajongens!',

'Houen, jongens!' en 'O 16' werden vele malen herdrukt.

Cor Bruijn (1883-1978), geboren in Wormerveer als zoon van een kruidenier, ging naar de Rijkskweekschool in Haarlem. Hij werd onderwijzer in Laren en schoolhoofd in Hilversum. Hij was actief bij de ontwikkeling van de Jenaplan-scholen. Grote bekendheid kreeg hij als schrijver van christelijke jeugdboeken en streekromans.

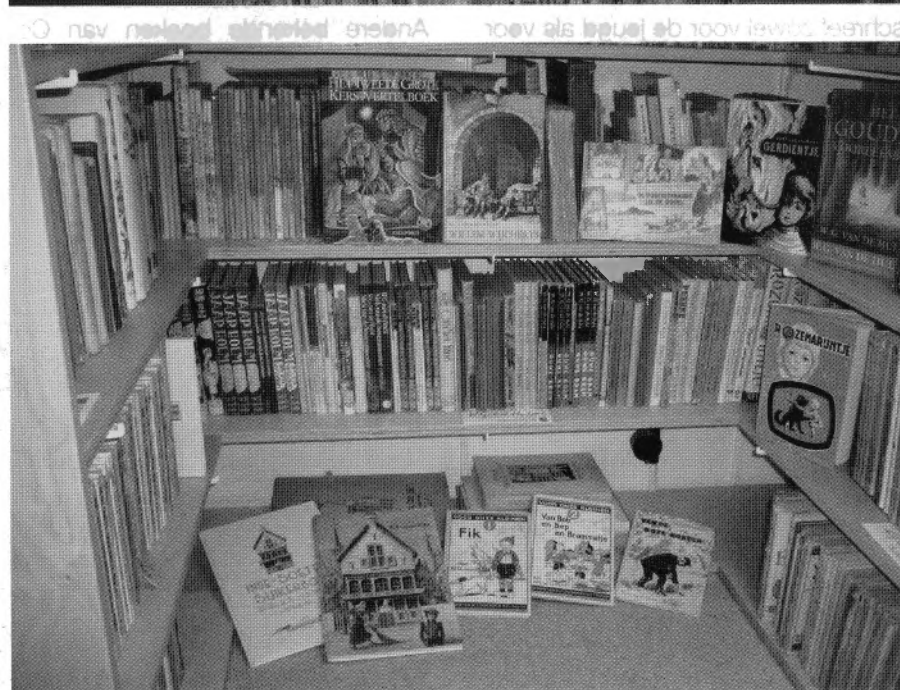
Zijn bekendste boek was 'Sil de strandjutter'. Dit boek verscheen in enorme oplagen en werd in 1976 verfilmd en als televisieserie bij de NCRV uitgezonden.

Andere bekende boeken van Cor Bruijn zijn 'Arjen' en 'Strijd om den Eenhoorn'. Deze boeken zijn fraai uitgegeven met prachtige illustraties van Anton Pieck.

Een kinderserie van deze schrijver is: 'Niels Eira en zijn kinderen' (3 delen). Er zijn bijna vijftig boeken van Cor Bruijn aanwezig in de collectie van Oud Nijkerk.

Anne de Vries (1904-1964) werd in Assen geboren in een kinderrijk gezin met een strenge vader. Hij bracht zijn jeugd door op een oude boerderij, eenzaam gelegen op het veld.

Anne werd onderwijzer. Na een paar jaar in Drenthe gewerkt te hebben op

een christelijke school kwam hij terecht in Zeist bij het blindeninstituut Bartimeüs. Uit heimwee naar Drenthe begon hij te schrijven. Zijn eerste boeken verschenen bij Noordhoff in Groningen in een serie schoolboekjes Vrij en Blij.

In 1935 verscheen Bartje bij Callenbach in de Nobelreeks. Het boek kreeg een overweldigende publiciteit. Door het succes van Bartje steeg het aantal abonnenenten van de Nobelreeks enorm, van 5000 naar 30.000. In 1972 werd het boek verfilmd tot een televisieserie door Willy van Hemert.

De Vries nam ontslag bij het onderwijs en ging leven van de pen. In 1939 verscheen bij Kok in Kampen het Groot vertelboek voor de bijbelse geschiedenis. Uitgeverij Van Goor gaf een serie leesboekjes voor de lagere school uit over Jaap en Gerdientje en bij Callenbach volgden de Drentse romans Hilde en Bartje zoekt het geluk.

In 1940 verhuisde Anne de Vries met zijn gezin naar Hooghalen in Drenthe. In de oorlog kwam hij daar in contact met het verzet. Hij ontmoette Johannes Post en schreef na de bevrijding diens levensroman. In *Reis door de nacht*, oorlogsgeschiedenis voor de jeugd in vier delen, zijn veel persoonlijke herinneringen verwerkt. De boeken worden nog altijd gelezen.

Voor de studiemogelijkheden van de kinderen keert het gezin na de oorlog terug naar Zeist.

In 1952 vertrekt Anne De Vries in opdracht van de regering voor een jaar naar Suriname om een leesmethode samen te stellen. Zijn verblijf in dit land inspireert hem tot een kinderboek, *Dagoe, de kleine bosneger*. Ook de trilogie *Kinderen van het oerwoud*, over Panokko, is op zijn Surinaams verblijf geënt.

In 2010 brengt één van zijn zonen een biografie over zijn vader uit met als titel: *'Een zondagskind. Biografie van mijn vader'* door Anne de Vries jr. Van Anne de Vries zijn 164 boeken aanwezig bij Oud Nijkerk (53 verschillende titels).

Als laatste in de rij van auteurs van Callenbachboeken noem ik schoolmeester, pedagoog, verteller en sterauteur van kinderboeken Willem Gerrit van de Hulst. Geboren in 1879 als zoon van een steenhouwer, werd hij in 1898 onderwijzer. Hij woonde en werkte zijn hele leven in Utrecht. Vanaf 1901 tot aan zijn pensionering was hij werkzaam aan de Diaconieschool aan de Jutfaseweg - 'school der armen' schreef hij later in zijn *Herinneringen van een schoolmeester* -. De school werd in 1908 verplaatst, heette sindsdien *Hervormde Gemeenteschool* en groeide uit tot een grote school.

Zijn eerste pennenvrucht was het opstel 'De ziekenkamer', gepubliceerd in het Maandblad voor letterkunde no. 2 in 1899. In 1909 verscheen Willem Wijcherts onder het pseudoniem Jan van de Croese (Hij woonde in de Croesestraat). In hetzelfde jaar werden twee uitgaven bekroond door de Nederlandsche Zondagsschoolvereniging: Ouwe Bram en Van een klein meisje en een grote klok. Vanaf die tijd verschenen jaarlijks boeken en artikelen van zijn hand. De meeste boeken werden uitgegeven bij Callenbach.

Zijn bekendste serie is Voor onze kleinen met 21 delen. Het waren boekjes voor 6 tot 8-jarigen, dus voor kinderen die net zelf konden lezen, met onvergetelijke titels als Fik, Van Bob en Bep en Brammetje, en Van de boze koster. Tientallen drukken verschenen tot in de 21e eeuw en de oplagen lopen tot in de honderdduizenden. Wie kreeg ze niet op het kerstfeest van de zondagsschool, samen met de sinaasappel?

Met D. Wouters schreef hij een leesmethode voor de lagere school: Lezen leren. In veel andere leesboekjes werden verhalen van Van de Hulst opgenomen.

In 1933 verscheen Rozemarijntje. In deze serie volgden nog 4 delen. Gebundeld als omnibus worden ze nog steeds verkocht en gelezen. De

28e druk van Rozemarijntje verscheen in 2010 als deel van de Nostalgierreeks junior samen met Jaap en Gerdientje door Anne de Vries.

De oudste zoon van Van de Hulst, ook een W.G., kon goed tekenen en toen er een dagelijks stripverhaal in De Standaard verscheen, waarvan de tekst door Van de Hulst sr. werd verzorgd, tekende Van de Hulst jr. de illustraties. In de Soete Suikerbol werd in boekvorm vele malen herdrukt en naderhand in twee verzamelm bundels uitgegeven. Vanaf die tijd werd Jr. de vaste illustrator van zijn vader. Willem G. van de Hulst jr. werd beeldend kunstenaar en heeft ook zelf een aantal kinderboeken geschreven. Van Van de Hulst sr. verschenen naast veel bekende kinderboeken zoals Jaap Holm en z'n vrienden, Niek van de bovenmeester, Peerke en z'n kameraden en Gerdientje, ook verhalenbundels: kerstvertellingen en voorleesboeken. Voor ouderen schreef hij: Om het kind en Stille dingen. Zeker moeten ook zijn kinderbijbels genoemd worden: één voor kleuters en één voor oudere kinderen.

Als een gevierd man overleed hij op 31 augustus 1963, 83 jaar oud.

Oud Nijkerk heeft ongeveer 630 boeken van W.G. van de Hulst in haar bezit.

Callenbach. Wat een boeken! 6

Illustratoren

door: Foppe Witzel

In het huidige televisietijdperk zijn wij van lezers kijkers geworden. Elk kinderboek is tegenwoordig rijk geïllustreerd: veel plaatjes en veel kleur. In de begintijd van uitgeverij Callenbach waren er nog geen illustraties bij de boeken die werden uitgegeven. Het begon bij de zondagsschoolboekjes met één plaatje op de omslag en één bij het verhaal zelf. Men wilde het boekje op deze manier toch aantrekkelijk maken.

Bijna driehonderd verschillende namen komen we tegen in onze Callenbach-lijst. Van de meeste illustratoren is niet meer bekend dan hun naam. De meest voorkomende illustratoren in de Callenbach-collectie zijn: Tjeerd Bottema, W.G. van de Hulst jr., J.H. Isings, Rie Reinderhoff, Jan Lutz, Corrie van der Baan en A. Rünckel

W.G. van de Hulst vond de illustraties heel belangrijk. De prent moet mee-vertellen, zei hij.

De kinderschrijver was erg gecharmeerd van het tekenwerk van Tjeerd Bottema. Het werk van Tjeerd is vooral zo goed door zijn aandacht voor het detail. Tal van schoolboekjes, de serie Voor onze kleinen en

ander werk van Van de Hulst werd door hem geïllustreerd. Ook Reis door de nacht en Jaap en Gerdientje van Anne de Vries bevatten tekeningen van deze kunstenaar.

Tjeerd Bottema werd in 1884 als zoon van een veehouder in Friesland geboren. In 1904 behaalde hij aan de Rijksacademie te Amsterdam de acte M.O. tekenen en verkreeg in 1907 de Prix de Rome. Zijn grote naamsbekendheid kreeg hij door zijn illustratiewerk. Ook zijn beide dochters (Hill en Johanna) waren kunstzinnig. Zij tekenden en schilderden. Bottema stierf in 1978 te Katwijk, waar hij vanaf 1919 woonde. In het Katwijks Museum is een speciale Bottemazaal ingericht met werken van de Bottema's.

Willem G. van de Hulst jr. werd na Tjeerd Bottema de vaste illustrator van zijn vader. Bottema vond dit na zo'n vijftig jaar met W.G. sr. te hebben samengewerkt wel jammer, maar hij is niet rancuneus. De boekjes veranderen door de inbreng van de nieuwe tekenaar sterk. Ook omdat tegelijkertijd een compleet nieuwe lay-out gemaakt wordt. De zwart-witte tekeningen van Willem

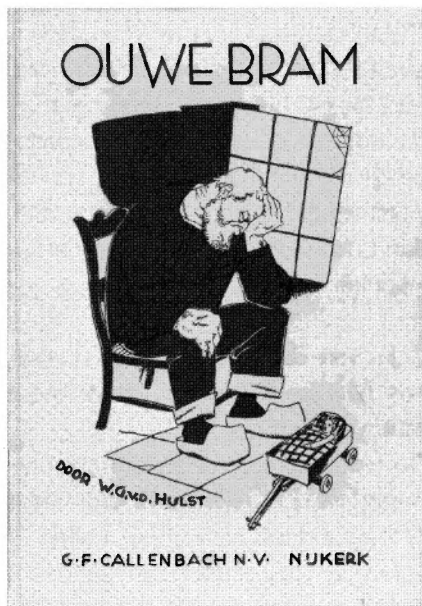
Illustraties van Tjeerd Bottema.

Illustraties van Willem G. van de Hulst jr.

Illustraties van Willem G. van de Hulst jr.

Illustraties van J.H. Isings.

G. jr. (geboren in 1917 te Utrecht) vertonen een zekere stereotypie in de personen, maar zij passen uitstekend bij de teksten van zijn vader. Het stripverhaal uit de *Standaard*: In de *Soete Suikerbol* werd ook door hem geïllustreerd. Na de oorlog nam *Trouw* de strip over. Het zijn de avonturen van een dikke suikerbollenbakker en zijn magere, overdreven nette vrouw. In 1973 is de strip bewerkt als televisiestrip. De zeven delen verschenen als omnibus.

Willem G. jr. maakte in de loop der jaren zo'n 20.000 illustraties. Na 1970 legde hij zich meer toe op zijn werk als kunstschilder. Hij overleed in 2006.

J.H. Isings (1884-1977) heeft bijna zijn hele leven in Soest gewoond. Hij illustreerde vooral geschiedenisboeken en historische verhalen. De grootste bekendheid kreeg hij door zijn aquarellen voor de historische schoolplaten. Hij maakte intensieve studie van zijn onderwerpen en ging naar archieven en musea om de afbeeldingen zo historisch verantwoord mogelijk te maken. Isings' zwart-wit illustraties zijn meestal pentekeningen. Hij heeft echte persoonlijkheden getekend: Ouwe Bram, Jaap Holm en Peerke van W.G. van de Hulst, de gezichten van de drie Vlaamse boeken van Jan Veltman. Hij illustreerde ook de kin-

derbijbels van Van de Hulst.

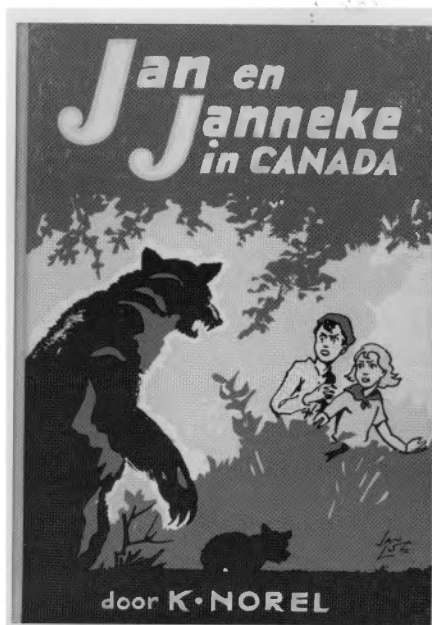
Isings werd geprezen om de grote zorgvuldigheid, waarmee hij te werk ging.

Rie Reinderhoff (1903-1991) komt uit een kunstenaarsfamilie uit Den Haag. Haar vader schilderde en moeder was violiste. Zij is autodidact en heeft veel schoolboekjes, kinderboeken, romans en sprookjes geïllustreerd. Zij koos voor de illustraties bij een verhaal zoveel mogelijk actiemomenten. Daarbij werkte zij nauwgezet, met aandacht voor de juistheid van details. Haar tekeningen zijn helder en duidelijk. Meestal ontwierp zij ook de band en het stofomslag voor de door haar te illustreren boeken. In de Callenbachverzameling vinden wij haar tekeningen terug in de *Goud-Elsje* delen, de *Marlieske*-serie, beide van Max de Lange-Praamsma en de *Barendje*-serie van Co van der Steen-Pijpers.

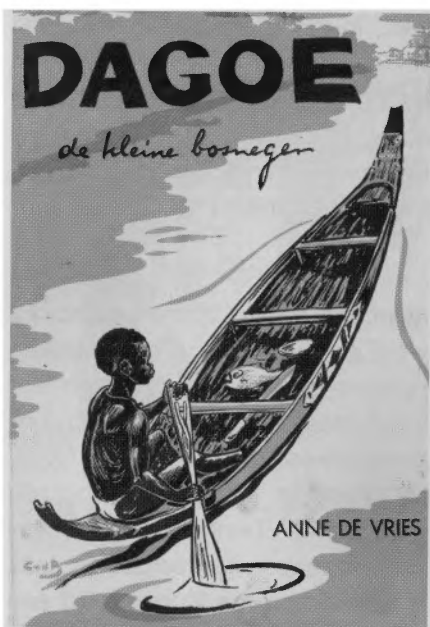
Jan Lutz (1888-1957) begon zijn loopbaan als reclametekenaar. Hij werd ook tekenaar van karikaturen: politieke prenten en sportprenten. Later maakte hij illustraties in jongensboeken, zoals die van K. Norel. Lutz tekende, zelf katholiek, voor alle gezindten. Tientallen zondagschoolboekjes illustreerde hij. Lutz ontwikkelde in de loop der tijd een heel eigen stijl, vlotte tekeningen die

Illustraties van Rie Reinderhoff.

Illustraties van Jan Lutz.

Illustraties van Corrie van der Baan.

Illustraties van A. Rünckel.

herkenbaar zijn aan de karakteristieke jongensfiguren en de expressieve uitdrukkingen op hun gezichten. Hij wist zijn personages raak te typeren. Boosheid, plezier, humor, angst of valsheid is af te lezen aan de houding en de gezichten van zijn personen.

Corrie van der Baan (geb.1915) kreeg haar opleiding op de Haagse Tekencademie. Zij is in de reclame werkzaam geweest. Als vrijwilligster werkte zij gedurende 35 jaar in het zondagsschoolonderwijs. Zij is vooral bekend door haar illustraties van zendingsboekjes, zoals Panokko en Dagoe van Anne de Vries. Veel zondagsschoolboekjes van Callenbach en andere Christelijke uitgeverij werden door haar geïllustreerd. Haar tekenstijl sloot aan bij de oudere generatie (Bottema cs.)

In het begin van de 20e eeuw was A. Rünckel (1876-1956) een veel gevraagd illustrator van kinderboeken. Hij maakte veel bandontwerpen in Jugendstil.

Tussen 1895 en 1915 illustreerde hij honderden boekjes voor uitgeverij Callenbach.

Op een bepaald moment besloot hij te stoppen met tekenen en ging in het zakenleven. In 1921 werd hij uitgever.

Andere veel voorkomende illustratoren uit de Callenbachuitgaven zijn O. Geerling, Tiny van Asselt, Frans van Noorden, Sierk Schröder, Henk Poeder, E.J. Veenendaal, Geeske van Tienhoven, G.D. Hoogendoorn, Nans van Leeuwen, Hans Borrebach, Rein Stuurman en Anton Pieck.

Van sommigen van hen zijn gegevens te vinden op internet, bijvoorbeeld bij de webside www.achterderug.nl. Van anderen is vaak niets bekend.

Bij uitgeverij Callenbach werden de manuscripten niet bewaard, de illustraties echter wel. Het archief verhuisde mee naar Baarn en later naar Kampen. Uitgeverij Kok heeft in 2001 haar archief in bewaring gegeven in het Gemeentearchief van Kampen. Daar zijn dus de meeste Callenbach-illustraties te vinden.

Helaas zijn ze niet in Nijkerk terecht gekomen. Omdat de naam Callenbach altijd met Nijkerk verbonden zal blijven en wij in Museum Oud Nijkerk de uitgegeven boeken verzamelen is het jammer dat je voor de originele illustraties naar Kampen moet.

POSTCHEQUE EN GIRODIENST
BEWIJS VAN STORTING

postrekening No. 1639

G. F. Callenbach N.V.

NOBEL-REEKS

to Nijkerk to heden

2 Gld. 25 Ct.
(in cijfers)

restort door

Een nieuw Nobel-boek:

NOBEL-REEKS
* goede boe
reders ber
hieraan m
Meld een
abonnee
EL-REEKS

1948-49

Het nieuwe
NOBEL-REEKS-PROGRAMMA

overtreft

de

STOUTSTE VERWACHTINGE

NOBEL-REEK

ARJEN

Geachte abonnee,

Mit heeft wel lang geduurd voordat wij U een u
Nobel-boek konden zien. Laten we daarom

NOBEL-REEKS 1948!

Het eerste deel van
de nieuwe serie:

OP GROOT FORMAAT EN
RIJK GEILLUSTREERD

WOLVEN
HULDEN
ROND HET
BOSMEER

Callenbach. Wat een boeken! 7

Series en reeksen

door: Foppe Witzel

De Amsterdamse uitgever H. Höveker begon in 1843 met de VCL-reeks (Vereeniging tot bevordering van Christelijke Lectuur). Hierop kon men zich abonneren. Jaarlijks kreeg de abonnee een aantal boeken toegesonden met een aanzienlijke korting. G.F. Callenbach nam deze formule in 1897 over met zijn Vereeniging Christelijke Bibliotheek (VCB). Het doel van deze serie was betaalbare lectuur voor een breed lezerspubliek op de markt te brengen. Tegelijkertijd bouwde hij een binding met zijn klanten op.

Een jaargang bestond uit vijf of zes grote boeken en zes dunne "Groene Boekjes", die op zichzelf een compleet verhaal bevatten.

In de dertiger jaren van de 20e eeuw nam de belangstelling voor de VCB af en startte Callenbach een nieuwe serie: de Nobelreeks. Deze werd een groot succes. Tientallen boektitels vonden jaarlijks hun weg naar de protestants-christelijke huiskamers. De Nobelreeks was de hervormde tegenhanger van de meer gereformeerde getinte VCL-serie, die uitgegeven werd door Uitgeverij Kok als voortzetting van het werk van Höveker.

Gelijk met de rekening werden kleurige folders bij de boeken gevoegd, waarin de nieuwe titels werden genoemd en aanbevolen. Museum Oud Nijkerk bezit hiervan tientallen exemplaren. Wij vonden ze in de boeken omdat deze aankondigingen vaak als bladwijzer gebruikt werden. Opvallend is de fraaie vormgeving van de Nobelreeksboeken. Ze zijn stevig ingebonden veelal met een linnen band en een stofomslag. In een aantal boeken treft men mooie illustraties aan, bijvoorbeeld van Anton Pieck in *Sil de strandjutter*, Arjen en Madame Royale.

Nobelreeks-boeken worden regelmatig aan het museum geschonken. De serie is compleet. Laat het zonlicht de bandomslag wat hebben verbleekt, de boeken liggen nooit uit elkaar. De papieren omslag is niet altijd meer aanwezig.

Bij het werven van nieuwe abonnees werden premies gegeven in de vorm van bijzondere boeken. Wanneer iemand veel nieuwe abonnees wist aan te melden werd zelfs een boekenkast geschonken. De uitgeverij is hierdoor in conflict gekomen met de Vereniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels.

De belangstelling voor de Nobelreeks nam na 1950 af. Wel behield Callenbach in de jaren zestig het rechtstreekse contact met de abonnee o.a. via de Nederlandse Lezerskring (NLK), hetgeen een waardevol afzetkanaal was voor de uitgeverij en een alternatief voor de boekhandel. In 1972 werd de Nobelreeks gestopt.

In het vierde artikel noemde ik al de theologiereeks "De Prediking van het Oude (Nieuwe) Testament", de series Bijbel en Archeologie, Kind en Bijbel, Het ABC der opvoeding, De Moderne Wereld en de Sterreeks, een boekenclub voor oudere meisjes.

Nog niet genoemd werden de Gouden Regenreeks voor meisjes van 14 jaar en ouder, de Flevo jeugd-pockets, de Zilverserie (ook voor kinderen), de Rotondereeks met theologische onderwerpen, de Keurreeks (oude Nobelreekstitels in moderne paperbackuitgave) en de Cirkelserie, kinderboeken van Willem G. van de Hulst Jr.

De beroemdste reeks is de serie Voor Onze Kleinen (VOK). Het idee is afkomstig van W.G. van de Hulst, die 21 delen voor deze serie schreef. Aanvankelijk waren er ook andere auteurs, o.a. Aletta Hoog met 'Pop vertelt' en 'De vertelling van Jo' van

Maria Laarman. Deze verdwenen al snel uit het fonds. Alleen de VOK delen van Van de Hulst bereikten tientallen drukken.

In 1922 verscheen een eerste bundeling: 'Drie vertellingen', waarin de eerste drie titels van Van de Hulst werden opgenomen. In de jaren 80 verschijnen alle delen in twee omnibussen.

Twee deeltjes uit Voor Onze Kleinen verschenen in het Fries: Fen Jolle, Jeltsje en Janneman (De Friese versie van Van Bob en Bep en Brammetje) en Tyske (Kareltje).

Diverse titels werden in Canada op de markt gebracht. In de verzameling van Oud Nijkerk komen we zelfs twee delen in het Japans tegen en één in het Zuidafrikaans.

In de loop der jaren werd het formaat gewijzigd en de taal enigszins gemoderniseerd. Zo wordt de veldwachter een politieagent. Tekenaar Tjeerd Bottema werd opgevolgd door W.G. van de Hulst jr. De meest recente drukken dateren van begin 21e eeuw, hebben een vierkant formaat en zijn in kleurendruk. Ze zijn nog altijd te koop.

Callenbach. Wat een boeken! 8

Drukken en aantallen

door: Foppe Witzel

In deze artikelenreeks zijn wij de naam van W.G. van de Hulst regelmatig tegengekomen. En dat is geen wonder, want deze bekende kinderboekenschrijver mag wel de sterauteur van uitgeverij Callenbach worden genoemd.

Het aantal aanwezige drukken en oplagen is bij deze auteur verreweg het grootst.

De serie 'Voor onze kleinen' (VOK) staat hierbij aan de top. Deze boeken zijn juweeltjes, bestemd voor kinderen rond de zes jaar om zelf te lezen of voorgelezen te worden.

Het aardige is dat wij precies weten hoe groot de oplagen zijn geweest. Het staat namelijk voorin de boekjes. Bij elke druk bestond de oplage meestal uit 10.000 exemplaren. Van Fik verschenen tot nu toe 25 drukken. De 23e druk omvatte de oplage met het 241e tot 252e duizendtal. Van Bob en Bep en Brammetje verschenen eveneens 25 drukken (2006). Bij de 22e druk lezen we 255e tot 266e duizendtal. Wanneer wij de volledige oplage van

alle 21 delen uit de Voor onze kleinen serie optellen komen wij op ca 4,3 miljoen boeken! Een unicum!

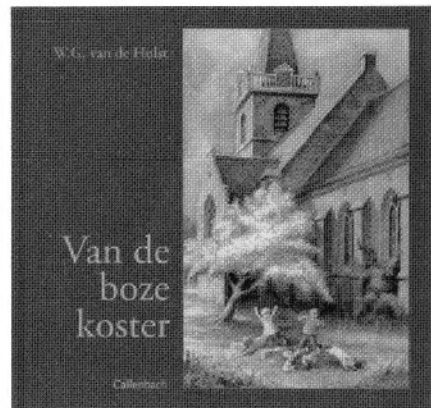
Andere Van de Hulst-boeken met ongekende oplagen zijn¹: Jaap Holm en z'n vrienden (29 drukken), Ouwe Bram (26 drukken), Willem Wijcherts (22 drukken), Peerke en z'n kameraden (22 drukken), Gerdientje (21 drukken).

Ook van de Rozemarijntje-serie verschenen vele drukken: Rozemarijntje (28 drukken) en Rozemarijntje naar school (25 drukken).

Van het eerste deel van de serie In de Soete Suikerbol verschenen meer dan 36 drukken. Aanvankelijk werd deze krantenstrip uitgegeven door uitgeverij De Standaard.

Als laatste noem ik Niek van de bovenmeester (40 drukken), maar dit boek werd door uitgeverij Ten Brink als leesboek voor de lagere school op de markt gebracht. Alleen de laatste drukken kwamen bij Callenbach uit.

1. zie: www.wgvandehulst.com

Binnen het Callenbachfonds zorgden ook andere auteurs voor grote oplagen:

Hesba Stretton, Jessica's eerste gebed (30 drukken).²

Max de Lange-Praamsma met de Goud-Elsje-serie. Deel 1 telt 18 drukken.

Bij Klaas Norel kwam Houen Jongens!, een jongensboek over de Watersnoodramp in 1953, tot de 12e druk. Deze druk verscheen in 2003 bij de 50-jarige herdenking van deze ramp.

Anne de Vries scoorde met Bartje (meer dan 100 duizend boeken) en de vier delen van Reis door de nacht, de jeugdserie over de Tweede Wereldoorlog.

De eerste oplage van het eerste deel "De duisternis in" was 10.000 exemplaren. Het zou vier jaar duren voor de eerste druk was verkocht. De volgende drukken verschenen in een goedkopere uitgave, waardoor de verkoop steeg. In 1960 kwam een omnibus uit, die nog aantrekkelijker geprijsd was. Van "De duisternis in" verscheen in 1993 de 22e druk, de omnibus haalde in 2008 de 31e druk. De totale oplage is ongeveer 400.000 exemplaren.³

Van Cor Bruijn's Sil de strandjutter rolden 200 duizend exemplaren van de pers. Het feit dat uitgever Callenbach (voor de treinreizigers) op het dak van de uitgeverij met witte letters "Sil de strandjutter is een prachtboek!!!" liet schilderen zal ongetwijfeld hebben bijgedragen aan dit succes.⁴

Dankzij de start van de Nobelreeks in 1934 was elk nieuw boek in de reeks verzekerd van een hoge oplage. Zo werden in de jaren 1939 tot 1952 telkens meer dan 100.000 abonnees elk kwartaal voorzien van een nieuwe uitgave. Wat een enorme technische en logistieke operatie moet het zijn geweest om al dit materiaal te drukken, in te pakken en te verzenden.

Het bijbels dagboek "Uw vreugde tegemoet" van Ds. Jac. van Dijk haalde meer dan 12 drukken⁵ en van het Nieuw Bijbels Dagboekje van mevrouw H.W. Spiering. (H.W.S.) is in onze collectie de 32e druk (255-260e duizend) aanwezig.

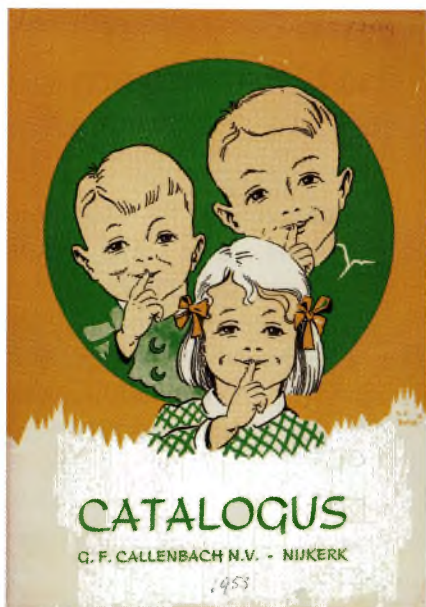
Tenslotte Kort begrip der Christelijke religie van Faukelius. Van dit catechisatieboekje bezit Oud Nijkerk de 64e druk.

2. zie: Bouwsel voor 't leven. De traditie van de protestantse kinderliteratuur onder red. van J. Dane e.a., p. 162. 2009, Meinema Zoetermeer. De eerste Nederlandstalige druk verscheen in 1867; de 30e druk verscheen in 2002. In 2009 verscheen een luisterboek.

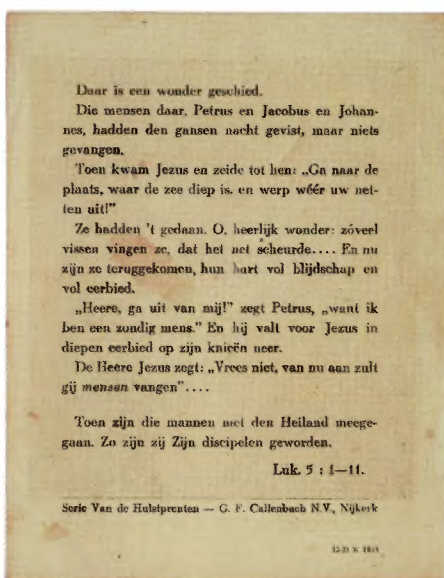
3. zie: Een zondagskind; biografie van mij vader. Anne de Vries jr. 2010, Kok, Kampen, p. 290-291 (+ noten op p. 308, 309).

4. zie: De man achter Sil. Margreet Bruijn 1984, Uitgeverij Leopold, 's Gravenhage, p. 258

5. verschijnt vanaf 12e druk in 1999 bij De Groot Goudriaan te Kampen

De Heere Jezus en Zijn discipelen.

Callenbach. Wat een boeken! 9 Slot

door: Foppe Witzel

Ter afronding van deze artikelenserie wil ik graag ingaan op een aantal specifieke onderdelen binnen de Callenbachcollectie.

De gehele collectie Callenbach boeken beslaat momenteel ruim 80 strekkende meters. Het totaal aantal boeken bedraagt 5089 (stand dec 2013), waaronder bijna 3000 kinderboeken. Er zijn ca 3200 unieke titels van boeken.

De kinderboekenschrijver W.G. van de Hulst is met meer dan 700 boeken de grootste vertegenwoordiger in de collectie. Er zijn ca 200 boeken aanwezig geschreven door Anne de Vries. Meer dan 1500 aanwezige uitgaven zijn vóór 1940 verschenen. De gehele lijst met aanwezige Callenbach boeken is te vinden op de website van Oud Nijkerk onder de rubriek downloads.

Naast deze verzameling met boeken uitgegeven door Uitgeverij Callenbach bestaan er nevencollecties.

- 1) catalogi van Uitgeverij G.F. Callenbach (vanaf 1885 groten-deels aanwezig), met daarin de in dat jaar te verschijnen boeken
- 2) reclamemateriaal van de Vereniging Christelijke Biblio-

theek en de Nobelreeks, andere aankondigingen en boekenleggers

- 3) winterbloemen en Callenbach's Keurgarve. Om de verkoop aan (zondags)scholen te stimuleren werd een aantal nieuw te verschijnen boekjes gebundeld, en als present- of zichtexemplaar toegestuurd aan het hoofd van een school.
- 4) ca 50 bundels met kerkredenen van Ds C.C. Callenbach uit de periode 1850-70
- 5) particulier "maakwerk". Hierbij werden een aantal titels bij elkaar ingebonden. In onze verzameling hebben wij een twaalfstal van deze uitgaven. Als voorbeeld noem ik de 15 rode rugjes die door mevr. J.A. Versteeg-van der Flier werden ingebonden.

Naast de Callenbachcollectie beschikt Museum Oud Nijkerk ook over een speciale collectie (in opbouw) met boeken geschreven door een auteur met Nijkerkse achtergrond of boeken die uitgegeven zijn door lokale uitgevers of boekhandels (Malga resp. Pothoven, Roodbeen). De grootste verzameling van deze

groep wordt gevormd door de boeken van schoolmeester P. de Zeeuw JGzn. (ca 160 boeken).

Minder bekend is dat Uitgeverij Callenbach in het begin van de vorige eeuw naast boeken ook losse Bijbelse prenten en tekstkaarten, beloningskaartjes en zondagsschoolplaatjes uitgaf.

In de oude catalogi wordt hiervan veelvuldig melding gemaakt. Wij hebben een aantal voorbeelden van deze verschillende plaatjes in ons bezit. Heel bijzonder is onze recente aanwinst: een complete serie met 96 gekleurde Van de Hulst Bijbelsche prenten. W.G. van de Hulst heeft de tekst geschreven. Onze collectie bevat ook ruim 40 (Bijbelse) schoolplaten. De Bijbelse afbeeldingen werden destijds uitgegeven door Providence Litho Co U.S.A. en in Nederland op de markt gebracht door G.F. Callenbach in de vorm van grote en kleine Bijbelse platen.

Wie dit materiaal in zijn bezit heeft (er staat "Callenbach" op de achterkant) en wil afstaan: Oud Nijkerk houdt zich aanbevolen.

Tenslotte. Deze artikelenserie was niet tot stand gekomen zonder de hulp van Yolijn van der Krol, medebeheerder van de Callenbachcollectie. Zij corrigeerde de artikelen en deed veel opzoekwerk. Hiervoor mijn hartelijke dank.

DE INTOCHT IN KANAËN.

Jos. 3 : 1—17.

Vrees niet, want Ik ben met u.

Jes. 41 : 10.